

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

17. Yüzyıl Osmanlı Siyâsetnâmeciliği: Veysî'nin Hâbnâme'si Örneği

Abdullah KARA*

Özet

16. yüzyılın ikinci yarısında başlayan yeni siyâsetnâmecilik anlayışı eserlerinden biri olan Hâbnâme, 17. yüzyılın ilk padişahı olan Sultan 1. Ahmed'e sunulmuş ve bir Osmanlı kadısı olan Veysî tarafından kaleme alınmıştır. Ayrıca eser ağır dilinden dolayı çalışmalara konu olmaktan uzak kalmıştır. Hem nasihatnâme- siyâsetnâme literatürünün önemli bir eseri hem de siyasi rüya olarak adlandırabileceğimiz literatürün önemli bir ürünüdür. Bu eser dönemin sultanına hitaben yazılan ve olan bitenin Veysî'nin rüyasında gerçekleştiği, tarihsel bir akış çerçevesinde İslam kaynaklı yönetici ve devletlerin ele alındığı bir eserdir. Sultana teselli ve önerilerin yer aldığı bu eser edebiyat, tarih, siyaset vb. birçok alanda irdelenebilecek bir eser olma özelliğine sahiptir. Bu çalışmada eseri siyaset ve yönetim açısından ele alıp, geleneksel yazın kültürümüzün ürününe irdelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Hâbnâme, siyâsetnâme, 17. yüzyıl, nasihatnâme, Osmanlı, 17. Yüzyıl Osmanlı siyasetnâmeciliği, Veysî

17th Century Ottoman Politicsbook Trend: Veysî's Hâbnâme Example

Abstract

As one of the important work of politicsbook trend, which started at the second half of the 16th century, Hâbnâme has presented to Ahmed the first, who was the 17th century's first sultan, and written by Veysî who was an Ottoman judge (qadi). Also, because of it's heavy language, this work has not used in any other studies. It is an important piece of work in consideration for both advisory-politicsbook literature and for political dream kind of literature. Addressed to the sultan of the period and written as a Veysî's dream, dealing with Islam originated rulers and states while giving consolations and suggestions to the sultan, this work of Hâbnâme is a piece of work that can also be discussed in terms of literature, history, politics etc. In this study, we will try to handle this traditional literary work of our culture in terms of politics and administration.

Keywords: Hâbnâme, politicsbook, 17th century, advisory-politicsbook, Ottoman, 17th century Ottoman politicsbook trend, Veysî

* Yüksek lisans öğrencisi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü, abdlh_kara@hotmail.com.

GİRİŞ

Siyâsetnâme geleneği Doğu ve Batı'da, ilk ve Orta Çağlardan başlayarak temellendirilebilir (Levend 1963: 167). Batı'da Platon ve Aristoteles bu geleneğin temellerini oluşturmuşlar, birçok eserin ortaya konmasında kaynak rolü oynamışlardır (Levend 1963: 173). Platon ve Aristoteles, Doğu siyâsetnâme geleneğinin Antik Yunan kaynağını oluşturmaktadırlar. Bunun yanında Antik Hint ve Pers-Sasani kültürü de Doğu siyâsetnâme geleneğinin temel kaynaklarından olmakla birlikte bunlara ek olarak Uzak Doğu ve Arap kültürleri de siyâsetnâme yazınına etki etmiş kültürlerdendir (Adalıoğlu 2004: 4-5).

Batı'da siyâsetnâme tarzı eserler olarak bazı klasik eserleri sayabilmemiz mümkün olmakla birlikte, 16. yüzyılda Machiavelli'nin Prens adlı eseri Batı siyâsetnâme eserleri açısından farklı bir boyuta geçişin belirginleşmesini sağlamıştır (Machiavelli 1998: 27). Machiavelli'ye kadar olan Batı siyâsetnâme yazınında daha çok uhrevi iktidar (Tanrı kaynaklı güç) ve dünyevi iktidar birbiriyle bağlantılı ve iç içe ele alınmakla birlikte, bu görüş Machiavelli tarafından farklı bir boyut kazanarak dünyevi iktidarın, iktidarını korumak için her türlü yola başvurduğunu belirterek din kaynaklı ahlak ve etik anlayışı bir iktidar aracı olarak kullanılması açısından ele alınmaktadır (Machiavelli 1998: 29). Kısacası din ve siyaseti birbirinden ayıran bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir.

Machiavelli'nin eserinden ilk anlaşılan, iktidarın ne yolla olursa olsun, iyi veya kötü, elde tutulması için yapılacak olan her şeyin mübah olduğu görüşü çevresinde tepkiye yol açmıştır. Fakat buna farklı şekilde yaklaşarak ikinci bir yaklaşım ortaya atılmıştır. Bu da; Machiavelli'nin aslında iktidar sahiplerine yapması gerektiğini öğütlemeye değil de bütün yazdıklarının zaten gerçekte olmasından dolayı halka olan biteni açık sözlülükle anlattığı kanaatidir (Machiavelli 1998: 32). Bu ikinci yaklaşımdan yola çıkılarak olması gerekeni değil de olanı anlatması belki de Machiavelli'nin farklı bir yere sahip olmasında temel kriterler arasına girebilmektedir.

Doğu siyâsetnâme eserlerinde, özellikle, Antik Yunan kültürü (Platon ve Aristoteles), Fars kültürü ve Hint kültürünün ana kaynak rolünde yer aldığı görülmektedir. Temelde nasihat üzerine kurulu olan bu gelenek, özellikle İran devlet yönetimi kültüründe nasihatnâmecilik üzerinden süregelmiştir (Arslan 1989: 259). Bu geleneğin yöneticiye yönelik olduğu görülmektedir. Asıl kaynak inanç ekseninde olduğundan ve hükümdarın da gücünü Tanrı'dan aldığı varsayıldığından dolayı ahlak en temel terimlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman geçtikçe İslamiyetin hâkim olduğu Doğu topraklarında bu geleneğin İslami bazı özelliklerin yoğun kullanımından dolayı İslamlaştığını söylemek doğru olacaktır. Önceki dönem eserler dikkate alınmakla birlikte, İslam literatürü çerçevesinde terimsel bir farklılık olduğu anlaşılmakta fakat temelde ortaklıkların olduğu da aşikar şekilde görülebilmektedir.

İlk İslam siyâsetnâmesi olarak, Hz. Ali'nin Mısır valisi Eşter'e gönderdiği Emirname'si dikkat çekmektedir (Çavîş 2015: 9). Fakat bazı kaynaklar bu geleneğin Emevi Devleti döneminde ve Abbasiler döneminde fars kökenli olan İbnü'l-Mukaffa'nın yaptığı çevirilerle başladığını dile getirmektedirler (Acar 2016: 38). Bu gelenek Osmanlı dönemine kadar, gerek çeviri eserlerin, gerek çeşitli müellifler tarafından yazılan özgün eserlerin sürdürülmesiyle devam ettirilmiştir. Özellikle Nizam'ül Mülk tarafından yazılan "Siyâsetnâme" adlı eser dönemin ve coğrafyanın Anayasası niteliğini bünyesinde barındıran bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır (Ortaylı 2012: 98).

1. OSMANLI'DA SİYASETNAME GELENEĞİ

Osmanlı'da siyâsetnâmecilik geleneğinin klasik dönem olarak adlandırabileceğimiz ilk dönemlerde daha çok çeviri eserler üzerinden gittiğini söyleyebiliriz (Yılmaz 2009: 306). Zamanla özgün eserlerin müellifler tarafından ortaya konması ile bu gelenek gelişmiş ve farklı türde eserlerin ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısında Lütfi Paşa'nın kaleme aldığı Âsafnâme isimli eser, siyâsetnâme geleneğinde farklı bir çığır açmış ve islahatnâmecilik olarak da adlandırılan bir siyâsetnâme türünün ortaya çıkmasına öncülük ve kaynaklık etmiştir (Yılmaz 2003: 300).

1.1. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Başlayan Yeni Siyâsetnâmecilik

Bahsedildiği üzere 16. Yüzyılın ikinci yarısında Lütfi Paşa'nın eseri olan Âsafnâme ile yeni bir siyâsetnâmecilik anlayışı ortaya çıkmış ve bunun tesirinde birçok yeni eserler çeşitli müellifler sayesinde yazılmıştır. Bu eserler

arasında yer alan Nushatü's-selâtin, Hırzû'l-mülûk, Hâb-nâme, Kitâb-ı Müstetâb, Koçibey Risalesi, Mukaddime-i Tarih-i Naîmâ gibi eserleri örnek olarak ele almak mümkündür.

Bu eserlerle ilgili olarak, daha önceki dönem klasik siyâsetnâme anlayışından farklı birkaç özelliğinden bahsedilebilir. Örneğin, olması gerekenden çok, olup bitenin dile getirilmesi ve daha çok, imkanlar çerçevesinde gerçekçi bir tavrı, sistemde ve yönetimde yapılabilecek iyileştirmelerin tavsiye niteliğinde ele alındığını söyleyebiliriz. Klasik dönem siyâsetnâme anlayışında ise, daha çok ütopyik diyebileceğimiz ve ahlak temelli öğütlerin yer aldığını söylemek doğru olur. Hülâsa temel fark, olması gerekenin değil daha çok olup bitenin ele alınması ve bu çerçevede gerçekçi çözümlerin ortaya konulmasıdır.

2. 17. YÜZYIL SİYASETNAMELERİNDEN VEYSÎ'NİN HÂBNÂME ADLI ESERİNİN YÖNETİM VE SİYASET AÇILARINDAN İNCELENMESİ

2.1. Veysî ve Eserleri

Asıl adı Üveys bin Mehmed olan Veysî, 1561 yılında Aydın'da doğmuştur (Altun 2011: 12). Vezir Mehmed Şerif Paşa'nın Mısır valiliği sırasında divan katipliği ile göreve başlayan Veysî, sırasıyla; Akhisar, Tire kazalarında kadılık; Aydın Saruhan'da mal müfettişliği; Siroz, Rodocuk kazalarında bir görev; Vezir Ali Paşa'nın Macaristan seferinde ordu kadılığı; Priştine'de bir görev; Tırhala, Eğriboz ve İnebahtı kazalarında denetleme ve vergi tahsildarlığı ve yedi kez de Üsküp kadılığı görevine getirilmiştir (Altun 2011: 12-13).

İnceleme konusu olan Hâb-Nâme haricinde daha birçok eseri olan Veysî, genellikle dini içerikli eserler yazmış olmakla birlikte görevi sırasında karşılaştıklarının da yazılı olduğu eserler meydana getirmiştir. Eserleri arasında, Dürretü't-Tâc fî Sîreti Sâhibi'l-Mi'râc, Merace'l-Bahreyn, Düstûrül-Amel, Fûrûh-i Mısır, Dîvân, Münşeât, Gurretü'l-Asr fî Tefsîri Sûreti'n-Nasr, Hediyetü'l-Muhlisîn ve Tezkiretü'l-Muhlisîn, Tevbe-nâme gibi eserler olmakla birlikte, Hicviyye ve Kaside adında eserlerinin de olduğu söylenmektedir (Altun 2011: 13-14).

2.2. Hâbnâme'nin Tahlili

Veysî'nin 17. yüzyılda kaleme aldığı bu eser, diğer eserlerine nazaran daha sade olma niteliğine sahip olmakla birlikte zaman zaman edebi ve ağır bir dil kullandığı da görülmektedir. Yer yer kullanılan Farsça tamlamalar, dil ve üslubu ağırlaştıran bir örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca eserde Osmanlı Devleti'nden ve hanedan mensuplarından övgüyle söz edilmekte ve dönemin padişahı teselli edilmeye çalışılmaktadır. Fakat bunun yanında bir rüya gibi kaleme alınan eserde müellif anlatmak istediklerini daha rahat bir şekilde anlatma fırsatı yakalamış, gerekli uyarı ve ikazları da Hz. Zülkarneyn'in dilinden sultana ulaştırmıştır. Bu özelliklerinden dolayı eserin "tesellî rûyâları" (Özgül 2004: 19) kategorisinde yer aldığı anlaşılmaktadır.

Eser, besmele ile başlayıp Allah'a hamd ve sena ile devam etmekte ve daha sonra Hz. Muhammed'e övgüler içermektedir. Ardından İskender, Merih, Cemşid ve Erdeşir gibi devlet sahibi olanlar ile Sultan 1. Ahmed'i kıyaslayarak, onun maharet ve yüceliği belirtilmektedir.

Müellifi Veysî, eserinin devamında padişahı görme isteğini belirterek ona devletinde yaşananları aktarıp izah etmeyi arzuladığını söylemektedir. İşlerin perişan bir hal aldığını ve zulmün arttığını, bunlar için önerilerde bulunmak istediğini söyler. Bu düşünceler ile meşgul olup dertlenerek yalnızlıktan dem vuran Veysî, birden kendini yüce bir tahtın olduğu ve hizmetçilerin bulunduğu bir yerde bulur. Hizmetçiler arasına katılan Veysî, tahtın olduğu yere doğru gider ve en yüksekte bulunan tahtta İskender-i Zülkarneyn'in oturduğunu ve onun işaretiyle bir kenardaki çimenlerin üstüne oturduğunu belirtir. Ardından o döneme kadarki tüm Osmanlı padişahlarının tahtın sağ ve sol kenarlarında parlayan bir yıldız gibi dizili olduklarını söylemektedir. Sultan Ahmed'in, yanında kullarıyla bu yere teşrif ettiğini belirten Veysî, eserinde birçok betimleme kullanıp olayın hikayeleştirilmesinde ve rüya olduğu konusunda aslında ipuçları vermektedir.

Sultanın attan inişini "Furûd-âmed ez-asb şâh-ı cihân / Mesihâ, bezîr-âmed ez-âsmân"(Altun 2011: 82) dizeleriyle Hz. İsa'nın gökten inişine benzeten Veysî, onun Hz. Zülkarneyn'in karşısında bir tahta oturup sohbet ettiklerini söylemektedir. Hz. Zülkarneyn'in adalet, merhamet ve insafın iyiliği; eziyet ve sapkınlığın kötü sonuçlarını belirtmesine müteakip sultanın hüznlendiğini dile getiren Veysî, eserinde "...yüksek makamlar ve

askerî rütbeler pek çok ehliyetsiz ve müsrife verilerek yeryüzünde baştan başa kıyametler koptu. Her yıl askerın gidip gelme vergisinden reaya ile asker arasına fesat çıkaran büyük düşmanlık girdi.”(Altun 2011: 83) diye belirterek Sultan Ahmed'in şikayet mahiyetinde ehliyetsizlik, müsriflik, vergilerin seferler dolayısıyla fazlalığından kaynaklı asker-reaya çatışmasının meydana çıktığını ve Celâlî İsyanları'nın baş gösterdiğini söylemektedir. Bu gibi ülke meselelerinin nasıl hallolunacağı konusunda sultan, ümitsizlik içine düştüğünü dile getirir. Âlemin bu gibi bozulmalara uğramadığı bir dönemde hükümdarlığın kendine gelmiş olmasını dilediğini ve böylece hiçbir sorunun ortaya çıkmamasında başarılı olacağını söyleyen Sultan Ahmed, düzenin bozukluğunun ileri düzeyde olduğunu ve çaresiz kaldığını belirterek üzüntüsünü dile getirmeye çalışmıştır.

Bu noktadan sonra Hz. Zülkarneyn, âlemin, dünyanın var olduğundan beri tam anlamda bir düzene kavuşmadığını vurgular. Eserin büyük çoğunluğunu Hz. Zülkarneyn'in İslam tarihinden verdiği örnekler oluşturur. Sırasıyla Hz. Âdem, Hz. Şit, Hz. Nuh, Hz. Hud, Hz. Salih, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed peygamberlerden örnekler verilerek, Hulefâ-yı Râşidîn dediğimiz dört büyük halifeden (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali) örnekler verilir. Daha sonra Hz. Hüseyin ve Kerbelâ vakasından bahsedilerek Muaviye, Haccac-ı Zalim, 1. Osman, Abbasi veziri Alkâmî, Harzem Şahı Mehmed Han ve Memlûk sultanı Kayıtbay dönemi olaylarından söz edilir.

Bu durumu genel bir değerlendirmeye tabi tutacak olursak, eserin bir İslam tarihi niteliği taşıdığı söylenebilirse de, sultana verilen öğütler, nasihatler ve tavsiyeler göz önüne alındığında bir siyâsetnâme özelliği taşıdığı görülmektedir. Sunulan bu genel çerçeveden sonra konuyu biraz daha detaylı tahlile tabi tutmak yerinde olacaktır.

Eserin temelini oluşturan ve bahsedilen dönemlerde yaşanan olaylar Sultan 1. Ahmed'e hitaben Hz. Zülkarneyn tarafından anlatılmaya başlanır. Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın dünyaya ayrı ayrı ve uzak yerlere gönderildiğinde ve buluştuklarında dahi yeryüzünün bayındır olmadığı başlangıç olarak bahis konusu yapılmıştır. Buradan birbirine ihtiyaç duyanların ve ihtiyaç duyulan şeylerin, birbirinden uzak ve erişiminin zor olmasından, buluştukları veya bir arada bulduklarında dahi istenilen düzenin dünyada yakalanamadığından söz edilerek hayatın genel zorluklarından bahsedilmektedir. Daha sonra Hâbnâme'de Hâbil ve Kâbil ile ilgili şunlar anlatılmıştır: “Yeryüzünün dört tarafını, Allah'ın nimetlerini zenginleştirdiği iklimleri uçsuz bucaksız bolluk tazeliği bulmuşken, Kâbil, kardeşi Hâbil'i cürüm hançeriyle öldürüp,... Âdemoğullarının ortasına düşen ayrılık ateşi, hepsini ikiye bölüp,... nice yüz bin insanın kanından yeryüzünün geniş sahrası bozguncuların leğenine döndüğü zaman mı dünya bayındır idi?”(Altun 2011: 84). Buradan anlaşılıyor ki eserde, Kâbil ve Hâbil arasındaki sürtüşmenin ve insanlar arasında yaşanan ayrılığın sözü edilerek bolluk ve bereketin hüküm sürdüğü dünyada, hırs ve ihtiraslar yüzünden insanların birbirlerine düştüğü ve nice savaşların çıkıp nice kanların döküldüğünden bahsedilerek dünyada İslami bakış açısı ve literatüre dayanılarak ilk insanların yaşadığı dönemde bile bozgunculuk ve huzursuzluğun olduğundan bahsedilir. Devamında Hz. Adem'in bu hadiseler dolayısıyla üzülp huzursuz olduğundan ve bu değersiz dünyada bunların yaşanmasıyla daha da kötü bir hal alan durumdan dert yanması anlatılır.

Bu şekilde hikayelerle bezeli olan eserde, her anlatılan hikaye arasında “veyahut” bağlacı kullanılarak her hikayenin sonunda “mi dünya bayındır idi?” sorusu sorularak o dönemlerdeki durumun, sultan dönemindeki olaylarla kıyaslanması yapılsa da dönemler arası sorunlar ve önemli hususlar dile getirilmeye çalışılmıştır.

Hz. Şit ile devam eden hikayeler kuşağında, peygamberliğin ve dolayısıyla iktidarın geçtiği kişi olan Hz. Şit'in Hz. Âdem döneminde çıkan bu kardeş kavgası sonucunda oluşan ayrılığın bitmesi için uğraştığı, fakat bu uğraş sonucu dökülen kanın dünyayı kasvetli bir yer yapışı ile dünyanın bayındır hale dönmediği: “... Kâbil oğullarından nice yüz bin kâfir âsi, yoldan çıkma bayrağının gölgesine toplanıp Hz. Şit mazlum Hâbil'in devrini istemesiyle iki yüz yıl savaş ve katliam fıırını aralarına kıvılcım saçıp,... yeryüzünü insan vücudundaki kırmızı kandan lâle bahçesiyle bir renk ettiklerinde mi dünya bayındır idi?”(Altun 2011: 85) şeklinde anlatılır. Hz. Nuh döneminde de halkın kutsal öğretiyeye değil de putperestliğe yönelmesi sonucu ahlaksızlık olarak tabir edilen ve zulme yol açan davranışların ortaya çıktığı anlatılarak, sonunda bu davranışlar neticesinde ilahi ve küresel bir cezalandırmanın olduğundan bahsedilerek, sadece Hz. Nuh ve ona inananların ve onun nasihatlerini tutanların

kurtulduğu anlatılmaktadır. Burada yöneticiye itaatın ne denli önemli bir yer teşkil ettiği fakat bozgun çıkarıcıların da her zaman yeryüzünde var olduğu anlatılmakta ve bunun bitmesi için uğraşılsa dahi dökülen kanın yine huzursuzluğa sebep olduğundan bahsedilmektedir.

Hz. Hud ve kavminin ne denli iri, güçlü ve kuvvetli olduğundan söz eden Hz. Zülkarneyn, bu özelliklerini diğer kavimler üzerinde bir zorbalık ve vahşet aracı olarak kullandıklarından örnek verir ve bunun dünyadaki düzeni bozduğu şu şekilde anlatılır: “Hz. Hud peygamberlik hilafetini şereflendirmekle yükseldiği zaman,... diğer yaratılmışlardan üstün olan Âd kavminin ... birer semtte zorbalıkla dilediğini yapan aşâğılık günahkârla(ra) dönüşüp, kendini var eden kâinatın yaratıcısını unutmışlardı.”(Altun 2011: 86). Yine Hz. Salih döneminde yaşanan bir itaatsizlik ve taşkınlık ile kavmin helakî anlatılır ve reaya denilen halkın yani yönetilenlerin, itaat edilmesi gereken peygambere itaatsizlikleri sonucunda başlarına musibetlerin geldiğinden bahsedilir. Önemle üzerinde durulan itaat kavramı bu eserde dikkat çeken bir olgudur. Reayanın oluşturduğu ve birbirlerine karşı olan zalimliğin ve itaatsizliğin dünya düzenine yaptığı olumsuz etki siyaset ve yönetim nazarıyla bu eserde, bu şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Hz. İbrahim ve Nemrud arasındaki olaydan bahsedilirken de dikkat çekilmek istenen nokta, Nemrud’un bir yönetici olarak halkına yaptığı zulümdür. Bunu da bir haberden yola çıkarak ve Nemrud’un iktidarını korumak için halkına yaptığı bir zulüm olarak aktaran yazar, sonunda bu hükümdarın döneminde de âlemin bayındır olmadığından bahsetmektedir. Hâbnâme’de bu olay şu şekilde anlatılmaktadır: “Hz. İbrahim ana rahminin içinde otururken,... Hz. Halilullâh’ın peygamberliğinin ortaya çıkış sadası kâinata velvele salmaya başladı. ... Nemrud nice korkunç olaylar görüp rüya tabircilerine sorup soruşturdukça... dinsiz lânetli baş korkusuna düşüp... halkın günahsız bebeklerine kılıç sıyırdığında... mı âlem bayındır idi?”(Altun 2011: 88). Yine Hz. Musa ve Firavun arasında geçen ve Firavun’un iktidarının sonunu getireceği söylenen bir rüya yorumu ile başlayan bölümde, Firavun’un halkına yaptığı zulümden söz edilir. Nemrud gibi iktidar hırsına düşen Firavun’un, iktidarını devam ettirebilmek ümidiyle halkı üzerinde bir zulüm ve işkence uyguladığı belirtilmiştir. Fakat öncesinde eserde bahsedilen ve Firavun’un zevk, sefa ve zenginlik içinde halkını köleleştirip yaşamasının da bir yönetim hatası olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca bu olaylar neticesinde yaşanan katliam ve dökülen kanların çokluğundan da bahsedilerek devlet idaresinin ve halkın memnuniyetinin sağlanamadığından söz edilmektedir. Yine bu dönemlerde ve anlatılanlarda da âlemin bayındır olmadığı belirtilerek hikayeler sonlandırılmıştır.

Eserde sıra İsrailoğullarına geldiğinde, onların, zorba, gururlu, inatçı olduklarından kendilerine gönderilen Şayâ’ya itaat etmediklerinden şu şekilde söz edilir: “İsrailoğullarının zorbaları çok malın güç ve kuvveti ile gurur külahının köşesini gökyüzünün tavanına ulaştırıp inat şarabından sarhoş olmakla zamanın peygamberi Şayâ’ya itaat kemendini övünç kemendinin süsü etmediklerinden başka sürekli ahlâksızlık ve kötülüğün ayrılma bayrağı oldukları için...”(Altun 2011: 90). Bu özellikleri neticesinde İsrailoğulları’nın, Buhtunnasr isimli bir zalim yöneticinin zulmüne muhatap kaldıkları anlatılır. Bununla birlikte eserde, sakındıkları mal ve mülkleri de Buhtunnasr’ın eline geçmiş ve Buhtunnasr’ın Yahudileri katletmesi şeklinde sonlanan bir hikaye bulunmaktadır. Bu iki ayrı anlatının devamında Yahudilerin onlara Allah tarafından gönderilen iki peygamberi (Hz. Yahya ve Hz. Şayâ) katlettikleri vurgulanmaktadır. Ayrıca, peygamberlerin yeryüzünde seçilmiş insanlar olduklarını ve Allah’tan vahiy aldıklarını düşünürsek, bu durumda onlara, Allah’ın yeryüzündeki halifeleri dememiz yanlış olmayacaktır. Bu varsayımdan yola çıkılarak da başlarına gelenlerin, Allah’ın güç ve iktidarının bir yansıması olarak gösterilen peygamberlere itaat edilmediği için olduğu söylenmektedir.

Yahudilere gönderildiği ifade edilen diğer bir peygamber olarak Hz. İsa’nın da Yahudiler tarafından onlara gönderildiği belirtilen daha önceki birçok peygamberi katlettikleri gibi onun da katlini istemeleri ve isyan etmeleri neticesinde oluşan huzursuz ortamdan bahseden müellif, bu olay sonucu ortaya çıkan katliamlar ile âlemin yine bir düzensizlik ile devam ettiğini ve Yahudi kavminin hatalarına devam ettiğini belirtmektedir.

Peygamberler bahsinde son olarak Hz. Muhammed bulunmaktadır. Fakat Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasında beş yüz yıllık bir süreden bahsedilmekte ve bu süre boyunca dünya üzerinde düzenin kaybolup ilahi emir ve kuralların terk edilerek, halka ve insanlara zulmedildiği, zalim hükümdarların hüküm sürdüğü şu şekilde anlatılmaktadır: “Mucize nefesli Mesih’in zamanından ta âlem hocasının sözü iki cihanın seyyidi gelinceye kadar,

beş yüz yıl cahiliye günlerinde ki, karışıklık zamanı idi, ne bir şeriat sahibi peygamber ne bir adaletli padişah vardı.”(Altun 2011: 91). Hz. Muhammed'in bir İslam peygamberi olarak ortaya çıkmasıyla bile Müslümanların kafir kabilelere karşı verdiği mücadeleler sonucunda âlemin bayındır olmadığı Hâbnâme'nin müellifi tarafından belirtilmiştir.

İslami literatüre göre son peygamber olduğu belirtilen Hz. Muhammed'den sonra, onun yerine liderliği ve müslümanların yöneticisi olma görevini üstlenen sahabiler olmuştur. Bunlardan ilk dört tanesi olan Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin olduğu dönem Hulefâ-yı Râşidîn Dönemi olarak adlandırılmaktadır. Eserde de sırasıyla bu dönem içinde gerçekleşen hadiselerden ve Hz. Hüseyin ve Kerbela vakası dediğimiz olaydan bahsedilmektedir.

Hz. Ebubekir'in halife olduğu dönemde yalancı peygamberler ortaya çıkmıştır. Bu mesele Hâbnâme'de şu şekilde anlatılmaktadır: “...Hilafet makamı hazreti Sıddık-ı Ekber cenabına ulaştığında görünüşte İslâm sarığı ile başını yükselten Arapların eşek huylularının hepsi birden mürtet olup... Müseylemetü'l-Kezzab ve Esvedü'l-Ansî ve Tuleyhâtü'l-Esedî adlı zalim eşkiya ile Seccâh adlı bir yalancı kadın peygamberlik davası güdüp her birinin sapkınlık bayrağının altına... toplanıp...”(Altun 2011: 92). Bunlar halk içinde fikri ve fiili ayrılıkların çıkması noktasında bir tehdit niteliği taşımışlardır. Bu sebeple o dönem müslümanların lideri konumunda olan Hz. Ebubekir büyük çaba harcamış ve halk arasında çıkması muhtemel olan ayrılık ve bunun sonucunda oluşabilecek huzursuzluğu engellemeye çalışmıştır. Eserin bu bölümünde de bunlar anlatılarak, oluşan çatışmalar sonucunda dökülen kandan bahsedilmektedir. Sonuç olarak, o dönemin de bir takım zorluklar ve karışıklıklar içerdiği anlatılmaktadır.

Sonrasında halife olan Hz. Ömer'e karşı düzenlenen suikast neticesinde müslümanlar lidersiz kalmışlar ve Hz. Ömer tarafından tayin edilen altı kişinin yeni halifeyi belirleme süreci ve bu süreçte üç günlük iktidar boşluğunda çeşitli sorunların ortaya çıktığı anlatılmaktadır. Hâbnâme'de bu olay şu şekilde anlatılmaktadır: “... Mugayre bin Şu'be'nin Ebû Lü'lü demekle bilinen Fîrûz adlı bir kölesi,... Ömer bin Hattab hazretlerinin kinsiz sinesine dört yerde güçlü zehir bulaşmış yara açtı... Hz. Fârûk hilâfet kuşanma gerdanlığına ashabın en büyüklerinden hilafet makamına lâyük altı kimsenin titiz boynuna astı. Şûrada karar verilip de hilâfete biri oturuncaya kadar üç gün yeryüzü, sözü dinlenen halifenin hakkı için imamsız kaldığında mı âlem bayındır idi?”(Altun 2011: 93). Bu sorunlar kastedilerek, bu dönemde de âlemin bayındır olmadığı anlatılmaktadır. Hz. Osman'ın üçüncü halife seçilmesi ile ona karşı düşmanlık besleyenlerin birleşip onun canına kastetmesi ve yöneticiye itaatsizliğin beraberinde karmaşayı da getirdiği, bahsedilen hikayeden anlaşılmaktadır. Son halife olarak Hz. Ali'ye yapılan eziyet ve zulümden bahsedilerek bu dönem itibarıyla İslam ülkesi içinde baş gösteren iktidar kavgası anlatılmaya başlanmaktadır. Bu çekişme ile ortalığın kan gölüne döndüğünü dile getiren müellif, âlemin bu dönemde de nizamının olmadığından söz etmektedir. Hâbnâme'de Hz. Ali dönemindeki bu kargaşa şu şekilde anlatılmaktadır: “Hilâfet... Aliyyü'l-Murtaza ile süslenmişinden kısa bir an rahat yüzü görmeyip kimi zaman Cemel gününde karşılıklı öldürme kimi zaman Nehtivân'da Haricilerle kimi zaman Siffin'de Hz. Muaviye ile karşılaşip bu ciğer yakan vuruşmada yalnız Hz. Muhammed'in ashabından elli bine yakın muhacirin yiğitleri ve ensarın savaşçılarından şehadet pınarından helâk kezzâbının suyuna yürüyüp İslâm ülkerinden emniyetin gölgesi bütünüyle kalktı...”(Altun 2011: 94). Devamında, Mısır'daki müslümanlar arasındaki çekişme neticesinde çok kan dökülüp, Şii liderlerin öldürülmesiyle sonuçlanan bir hadiseden bahsedilmektedir.

Hulefâ-yı Râşidîn olarak adlandırılan döneme eser bazında genel olarak bakacak olursak, iktidar mücadelelerinin yaşandığının (halife olma mücadeleleri ve yalancı peygamberlik iddiası ile kitlelere hükmetme çabası) anlatıldığını görmekteyiz. Bunun yanında, eserde anlatılmak istenen diğer şey, yönetimde oluşacak boşluğun da sorunlara yol açacağıdır.

Muaviye'nin oğlunun hilafet iddiası ile oluşan ve Kerbela vakası olarak anılan, Hz. Hüseyin'in ve askerlerinin şehid edildiği olay neticesinde de ortalığın kan gölüne döndüğü, zulmün ve şiddetin arttığı, eserden anlaşılmaktadır.

Kerbela vakasının aktarılmasından sonra bazı diğer örnek olaylar ve yöneticilerin dönemlerinde vuku bulan hadiselerin anlatılmasıyla eser devam etmektedir. Buradan sonrasını topluca siyasi ve yönetsel olayların aktarılması ile tahlil etmek daha yerinde olacaktır.

Emevi yöneticiler içerisinde Ömer bin Abdü'l-azîz ve Muaviye haricindeki yöneticilerin kötülük, iyilikten uzaklaşma ve fesatlık çıkartmak gibi özellikler üzere yönetimde oldukları ifade edilmektedir. Bu şekilde, halkın birliği ve güvenini sağlamak yerine halk arasında ayrılıkları çoğalttıkları ve güven ortamının sarsılmasına neden oldukları metinden anlaşılmaktadır.

Yezid'in eli kanlı, eşkiya, zalim ve gaddar askerlerinin Medine şehrini kana bulayıp yaptıkları yıkım ve zulüm ile Medine kadınlarına karşı yapılan edepsiz ve iffetsizce muamele neticesinde, Yezid'in, askerlerini bu yaptıkları üzerine ödüllendirmesi anlatılarak bu yapılanların âlemde bir yıkım olduğu dile getirilmiştir. Yine Emevi idarecilerinden Velid bin Yezid bin Abdülmelik tarafından gerçekleştirilen ve halkın kutsallarına yönelik yapılan hadsiz fiiller konu edilmekte ve idareciliğin nasıl olmaması gerektiği bu olay üzerinden örneklenmektedir. Bu olaydan Hâbnâme'de şu şekilde bahsedilmektedir: "Velid bin Yezîd bin Abdülmelik'in bir gün eğlence ve şenlikte çengi ve ney ezgileri esnasında kulağına ezan-ı şerif sesi girip meclisin tatlı kadın şarkıcısına,... hem cünup hem de sarhoş bir zamanın fahişesine imamlık yaptırdı. Cariye de her rekatta bir tür görünüşte sureler okuyup selam verdiğinde tekrar mihrap kenarında bir daha cima ederek dinle alaylı edici kahkahasını işaret meclisinin daimi şarkısı kılan zındık meşrepli melik zamanında mı âlem bayındır idi?" (Altun 2011: 96).

Zulümüyle ön plana çıkmış Emevi hükümdarı Haccac da eserde yerini almış ve Mekke şehrine ve halkına karşı yaptığı zulümler anlatılmıştır. Hâbnâme'de bu saygısızlıklar ve zulüm şu şekilde dile getirilmiştir: "... Haccac, Allah'ın kullarına ümitsizlik şiddetiyle bulaşmış geberesice bir gaddar olmakla doğuda Haveran'dan batıda Kayrevan'a gelinceye kadar yeryüzünü zulüm karanlığı kaplamıştı." (Altun 2011: 97). Mekke halkının idareci olarak gördükleri kişi ise Haccac'ın Mekke'yi kuşatıp şehre girmesiyle yakalanıp çarmla gerilmiş ve iki yıl kadar orada asılı bırakılmıştır. Bu hikaye sonrasında Haccac'ın Mekke ve Kabe'ye karşı yaptığı saygısızca tavırlar dile getirilerek, Haccac'ın tam tersine, Osmanlı hanedanının Kabe ve Mekke'ye büyük bir saygı ile yaklaştığı anlatımı metin içinde yerini almıştır. Bu anlatıyı da metinde şu şekilde görmekteyiz: "Adalet ve insafı süsleyen padişahlarımız Osmanlı ailesinin şanı yüksek sultanlarının şerefli zamanlarında Kabetullah'a taş atılmak değil Beytullah'dır diyerek saygı ve hürmetle mahalle mescitleri önünden bile büyük davullarla geçilmez." (Altun 2011: 97).

Emevi idarecilerinden sonra Abbasi Devleti ve yöneticilerinin anlatımıyla devam eden metinde, halk içindeki âlim kişilere karşı yapılan işkencelerden söz edilmiştir. Bu tutum Hâbnâme'de şöyle anlatılmaktadır: "... Ahmed bin Hambelî hazretlerini halife Me'mûn hapsedmek için götürüp münazara meclisinde karar verilmeden Me'mûn... ölüp Mu'tasım hilâfetinin tahtı zamanında Allah'ın izniyle işler kolaylaştığında adı geçen imamları münazara alanına getirip "Kelamullah yaratılmış mıdır yoksa öncül müdür?" diye sorduğunda o da cevabında, Allah'ın ilmi yaratılmış ise kelamı da yaratılmıştır, dediğinde zebani meşrepli cellatlar... o şanı yüce imamı aklını yitirinceye kadar yılan boylu kırbaçla vurarak işkencenin türüsüne başladığında..." (Altun 2011: 98). Bu ifadelerden yola çıkarak denilebilir ki, halkın önem verdiği âlimlere karşı yapılan zulüm ve işkence, aslında devlete yapılan bir ihanettir. Hatta devletten öte, dünya ve insanlık için bir düzensizlik alâmeti olarak görülmektedir. Bu sırada, bir Osmanlı uygulaması ile âlimlere karşı nasıl bir yaklaşım olması gerektiği anlatılmaya çalışılmıştır. Osmanlı'da Müslüman tebaanın yanı sıra Yahudi ve Hristiyan halka karşı uygulanan hukukun da şer'i hukuk olduğundan bahsedilerek, Osmanlı ve uyguladığı islam hukuku kurallarının ne denli adilane olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, gerçekleştirilen yargılama, hukuki süreç ve cezai işlemin Osmanlı bürokrasisinin bir gereği olarak belgeler eşliğinde onay ve kayda tâbî tutularak uygulandığı örnek verilmiştir. Bu uygulama süreci ile ilgili Hâbnâme'de şunlar geçmektedir: "... padişahlarımız Âl-i Osman'ın yıkılma anlarına kadar kendi zamanlarında (sadece) Hz. Muhammed'in şeriatına karşı vaaza başlayan Müslüman halktan (birinin) katli (için) değil (aynı zamanda) Yahudi ve Hristiyan ... gayrimüslimin şeriata göre katli gerekse İslâm kadılarından biri karar verdiğinde yazdığı bir şeriat belgesini kazasker ... şeriata uygundur, diyerek sultanlık tahtının huzuruna arz edip sureti resmi yazı defterine kaydedip belgenin aslını arşivledikten sonra resmi yazı sureti güvenliği sağlanmayınca ... kişinin öldürülmesi için çalışmak imkansızdır." (Altun 2011: 98).

Abbasi Devleti hanedanlarından örneklerle devam eden eserde, Abbasi halifelerinden Ebû Ca'ferüdevâneki'ye, âlim bir zât olan İmam-ı Azam Ebu Hanîfe, öğüt ve tavsiye vermektedir. Hikayenin devamında Halifenin kendi fikri ve hükmüyle Ebu Hanîfe'nin verdiği öğüt ve tavsiyelerin birbirleriyle ters düşmesi sebebiyle, halifenin Ebu Hanîfe Hazretleri'ne yaptığı zulüm anlatılmaktadır. Burada yöneticinin hukuksuz tutumunun ve hukuka karşı gelişinin devletin seyrini olumsuz yönde etkilediği anlatılmaktadır. Çünkü Ebu Hanîfe bir İslam hukukçusu ve mezhep kurucusu niteliğinde yetkin bir kişidir ve halifeye verdiği tavsiye ve öğütlerde doğal olarak hukuki açıdan belli bir anlam ifade etmekte olup, halifenin bu söylenenlere karşı tutumu onun hukuk karşıtı olduğunu açıkça göstermektedir. Buna karşı Osmanlı Devleti'nde ise âlimlere saygının öneminden, İmam-ı Azam'a uyan o dönem âlimlerine karşı yapılan hakaret ve karşı gelişin dahi idam ile cezalandırıldığından bahsedilmekte ve Osmanlı Devleti ve hanedanının ilim ve âlime gösterdiği önem vurgulanarak yüceltici bir üslup kullanılmıştır. Osmanlı'nın bu tutumu da şu şekilde Hâbnâme'de yerini almıştır: "... Osmanlı hükümdarları, şerefli zamanlarında İmam-ı Azam mezhebini canlandıran âmil âlimlerinin değil İmam-ı Azam'ın tacıdır diyerek sarığını kabartarak gezen ilim yoluna dahil olanlardan birine karşı söyleyen bir insanı âlimlere hakaret ettin diyerek katletme makamına getirirler." (Altun 2011: 99).

Abbasi halifelerinden Mu'tasım'ın zalim, nankör ve fesat çıkarmaya can atan akılsız bir vezirinin, Abbasi halifesi ve devleti ile Hülagu Han'ın arasını açıp bir savaşa sebebiyet vermesi ekseninde, vezirin kendi devletine karşı yaptığı usulsüzlük ve savurganlık ile açgözlülüğü anlatılmıştır. Bu bağlamda, uzun bir anlatı ile vezirin halifeyi ve devleti kendi hırs ve aç gözlülüğü neticesinde esir edip devletin zarar görmesine neden olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Sonunda ise eserde, bu hain vezirin her daim ve herkese karşı ihanet içinde olacağına dair bir kanaate varılır ve hem hizmetinde bulunduğu Abbasi hanedan üyeleri hem de iş birliği yaptığı Hülagu Han tarafından çeşitli hakarete maruz kaldığı anlatılmaktadır.

Fâtîmi halifelerinden olan bir yöneticinin halka karşı yaptığı edepsiz muamelenin anlatıldığı hikaye sonrasında Cengiz Han'ın kılıcının ulaştığı yerlerdeki zulüm ve edepsizlikler anlatılmıştır. Yapılan bu davranışların dünya ve idare düzeni açısından olumsuz sonuçları olduğu belirtilerek, bu gibi davranışların yönetim ve siyaseten hatalı olduğu vurgulanmıştır.

Hikayeler faslının sonuncusu olarak Mısır'da hüküm sürmüş bir idarecinin, hükmü altındaki topraklarda ve hatta daha ötelede yaşayan genç kızların iffet, namus ve canlarına kastetmesi anlatılmakta ve bu zalimane tavrın âlemi bayındır olmayan bir yere sürüklediği dile getirilmektedir.

Eserin sonunda "Kissadan Hisse" şeklinde isimlendirilen bir bölüm bulunmakta ve bu bölümde Hz. Zülkarneyn ile Sultan Ahmed'in konuşmaları yer almaktadır. Hz. Zülkarneyn, her dönem ve zamanda çeşitli bozuklukların var olduğunu belirtmektedir. Ve eserde: "Bu sayfalarda yazılmış olan vakalar ve felâketler her yüzyılda reayanın fesatlık niyetinden meydana gelmiştir. Padişahların bu konuda sorumluluğu yoktur (Altun, 2011:104)." şeklinde yapılan açıklama ile sorunların temel kaynağı belirtilerek gerekli tedbirin Osmanlı devleti kadılığına getirilecek olanların liyakatli kişiler olmasına dikkat edilmesi ve şeriata büyük önem verilmesi ile alınacağı kaydedilmektedir. Hz. Zülkarneyn'in bu uyarıları sonrasında söz alan Sultan Ahmed, şükranlarını sunarak bu anlatılanların tek tek tafsilatlı bir şekilde ve her bir sorunun ayrı ayrı detaylı olarak anlatılmasını talep ettiğinde, Hz. Zülkarneyn Veysî'ye bakarak bu görevi ona verdiğini belirtmiştir. Bunun sonucunda böyle bir eser ortaya çıkmış ve Sultan Ahmed'e sunulmuştur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bir siyâsetnâme, islahatnâme ve siyasi rüya olma özelliğiyle Osmanlı edebî metinleri içerisinde önemli bir yere sahip olduğu düşünülen Hâbnâme'de, siyaset ve yönetim açılarından bir tahlil yapılmaya çalışılmıştır. Bunun neticesinde, Veysî'nin bir Osmanlı kadısı olması, metnin daha çok siyaset, yönetim ve hukuk açılarından, tavsiye ve öğüt vermek amacıyla ele alındığını bizlere göstermektedir.

Metnin genel tahlili haricinde bir hülasasını beyan etmek, bize metnin ilgili özet bir çıkarım sağlaması açısından önem arz etmektedir. Anlatılan hikâyelerde genel olarak nasıl hükmedilmemesi gerektiği ve nelerin yanlış ve

hatalı tutumlar olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Anlatılan hikayelerde birbirine benzer ve farklı durumlar dile getirilerek bir hükümdarın nelere dikkat etmesi gerektiği vurgulanmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise bu kargaşaların her dönemde olduğu vurgusu yapılarak dikkat edilmesi gerekenin ne olduğu beyan edilmeye çalışılmıştır. Eserin iyi bir şekilde değerlendirilebilmesi açısından bazı kavramların daha detaylı bilinmesi gerekmektedir. Bundan dolayı kadı olarak görev yapan kişilerin, görevlerine bakıldığında hem idari hem hukuki görevlerinin bulunduğu bilinmektedir. Bu sebeple görevli olduğu bölgenin hem idari sorumlusu hem de hukuk uygulayıcısı konumunda olduğu anlaşılmaktadır.

Dünya’da, idealize edilmiş düzenin sağlanması için, gerekli şartların, çoğu zaman tam olarak sağlanamadığı ve bir şeylerin eksikliğinin her dönemde var olduğu vurgusu ekseninde işlenen olayların anlatıldığı eserde, anlatılan hikayelerin birçok soruna, neyin yapılıp yapılmaması gerektiğine ve dikkat edilmesi gereken hususlara yönelik hikayelerin anlatımı ile oluştuğu görülmektedir. Özetle bu hususlara bakıldığında maddeler halinde bir çıkarımda bulunacak olursak on dokuz maddeden oluşan bir netice karşımıza çıkmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilmektedir:

- 1- Hırs, ihtiras, çekememezlik vb. gibi durumlar sebebiyle halkın kendi arasında sürtüşmesi neticesinde oluşan kutuplaşmalar ve halk arasında ortaya çıkan ayrılıkların yönetim ve siyaset açısından oluşturduğu sıkıntılı ortam,
- 2- Bu ayrılıkların sebep olduğu savaş, çatışma ve buna benzer huzursuzluk oluşturan olayların ortaya çıkmasıyla kan dökülmesi,
- 3- Bu gibi huzursuzluk oluşturan durumların iyileştirilmesi ve giderilmesi maksadıyla yapılan fiil ve davranışların (huzursuzluk çıkartanların bertaraf edilmesi vb.)da tam olarak sorunların çözümleri için yetmediği,
- 4- Devlet düzeni içerisinde iktidar tarafından konulan ve uygulanmaya çalışılan hukukun yok sayılıp, halkın başka bir hukuk oluşturmaya ve değer verme bağlamında değersiz olana yönelmesinin karmaşaya sebep olması,
- 5- Güçlülerin güçsüzler üzerinde kurmak istediği tahakküm neticesinde oluşan huzursuzluk ve yönetimin buna karşı tedbir alması gerekliliği,
- 6- Yöneticinin emir ve idaresine karşı itaatsizliğin yönetimde sorunlara sebep olduğu,
- 7- İktidar hırsı neticesinde yöneticilerin halka zulmetmesi ve hükümdarlar arasında ortaya çıkan fakat halkın ve ülkenin durumunu da etkileyen çekişmelerin düzensizlik ve huzursuzluğa sebep olması,
- 8- Yöneticilerin, halkın huzuru ve refahını göz ardı ederek bolluk içinde yaşamaları ve ülke hazinesini savurganca kullanmasının oluşturduğu sorunlar,
- 9- İyi yöneticilere karşı itaatsizliğin neticesinde kötü, zalim ve gaddar yöneticilerin gelebileceği ihtimalinin olduğu ve bunun neticesinde gelen zalim yöneticinin halka tahakkümde bulunabileceği,
- 10- Yönetim ve siyaset açısından ülke içerisinde çıkan ya da çıkabilecek çok başlılığın ülke yönetimi ve siyasetine zararlı olacağı,
- 11- Yönetimde meydana gelebilecek iktidar boşluğunun devlete olan veya olabilecek zararları,
- 12- Yöneticilerin halk arasında ikilik çıkartmaya veya ayrışmaya sebep olacak tutum ve davranışlarının devlet yönetiminde düzensizliğe sebep olabileceği,
- 13- Yöneticilerin emri altında bulunan kurum, kişi veya unsurların, yöneticiler tarafından kötü amaçlarla ya da kötü bir şekilde kullanılmasının sakıncalar doğurabileceği,
- 14- Halkın inanç, gelenek, örf ve âdetleri gibi önem verdiği manevi unsurlara karşı, yöneticilerin yaptığı saygısızlığın, devletin temel unsurlarından biri olan halkın huzurunu bozması,
- 15- Yöneticilerin, bilimsel ve ilmi çalışmalarda bulunan ilim insanlarına karşı takındığı kötü tutum neticesinde devletin olumsuz etkilenmesi,
- 16- Hukukun herkese eşit şekilde uygulanması gerektiği ve bunların kayıt altına alınmasının önemi,

- 17- Yöneticilerin kendi tutumlarının hukuka uygun olmayışının sorunlara ve huzursuzluklara yol açacağı,
- 18- Yöneticilerin, emri altında bulunanlara ve danışmanlarına önem göstermesi, bu konuda doğru seçimlerde bulunması ve onlara karşı tutumlarının önemli olduğu veya nasıl olması gerektiğinin devletin huzuru ve iyiliği için önem arz etmesi, kötü vezir ve danışmanların devletin zarar görmesine yol açacağı,
- 19- Yöneticilerin nefsanî duygularına yönelik hareket etmesi ve zalimane tavrı neticesinde ülke yönetiminin zaafa uğraması, yönetimin kötüye gitmesi veya yönetilen kesimde huzursuzluğa yol açmasına sebep olacağı, şeklindeki maddelerden netice olarak anlaşılmaktadır ki, birçok sebep sonucunda ülke kargaşaya sürüklenebilmekte ve burada bahsedilen hususlara, yöneticilerin dikkat etmesi gerekmektedir.
- Eserde çözüm önerisi niteliğinde birkaç şey sunulmaktadır. Buna göre; devletin hukuki merciler ile ilgili yaptığı atamaların bir devlette dirliği sağlaması açısından oldukça önemli olduğu ve mülki amir konumundaki, mahalli idare amirlerinin liyakatinin büyük öneme sahip olduğu, çözüm önerisi olarak öne sürülmektedir. Şeriata önemli oranda vurgu yapılan eserde, yasaların uygulanması ve ülke idaresinde en önemli yerlerden birinin hukuk ve yönetim birlikteliğinde, iyi ve liyakatli bir yönetimle sağlanacağı açıkça belirtilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adaloğlu, Hasan Hüseyin (2004). "Siyasetnâmeler'in Klasik Kaynakları". *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (2): 1-21
- Altun, Mustafa (2011). *Hâb-nâme-i Veysî*. İstanbul: MVT Yayıncılık.
- Arslan, Mahmut (1989). "Eski İran Devlet Geleneği ve Siyasetnâmeler". *Sosyoloji Dergisi* 3 (1): 231-262
- Çavîş, Abdülaziz (2015). *İslâm ve Siyaset: Hz. Ali'nin Bir Emirnâmesi*. çev. Mehmet Âkif Ersoy/hzl. İlknur Kirenci. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- İbrahîm, bin Muhammed (2016). *Devlet ve İnsan: Siyasetin İlkeleri, Yöneticilerin Vasıfları: Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe*. hzl. Hayrullah Acar. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Levend, Agâh Sırrı (1962). "Siyaset-Nâmeler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* : 167-194
- Machiavelli, Niccolo (1998). *Hükümdar (Il Principe)*. hzl. Patrick Dupouey. çev. H. Kemal Karabulut. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Ortaylı, İlber (2012). *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Özgül, M. Kayahan (2004). *Türk Edebiyatında Siyasî Rûyâlar*. Ankara: Hece Yayınları.
- Yılmaz, Coşkun (2009). "Siyâsetnâme". TDV İslâm Ansiklopedisi. C. 37. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 306-308.
- Yılmaz, Coşkun (2003). "Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynakları ile İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: İslahatnâmeler". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1(2): 299-338.

